

6. Планирование образования в области здоровья на основе навыков: Диагностический подход / [Л. Грим, М. Крейгер, С. Диде, К. Парбридж]. – Polo Alto, Makyfield Publusing, 1980.- 254 с.
7. Коростелев Н.Б. От А до Я / Н.Б. Коростелев. – М. : Медицина, 1987. – 286 с.
8. Воловик П.Н. Теория вірогідності та математичної статистики в педагогіці.- К. : Радянська школа, 1969. – 221 с.

Стаття посвячена аналізу позитивного впливу на професійну діяльність майбутніх медиків їх вроджених художественних якостей.

Рецензент – доктор педагогічних наук, професор Дзундза А.І.

ЕТНІЧНА САМОІДЕНТИФІКАЦІЯ ТА ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ МОЛОДІ В УМОВАХ ДОНБАСУ

С.С. Рашидова

*У статті розглядаються питання етнічної самоідентифікації мешканців, сучасної молоді **Донбасу**, зроблена спроба визначити зв'язок між самоідентифікацією молоді і особливостями їх патріотизму, з'ясувати можливість використання цього зв'язку у патріотичному вихованні молоді.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

З'ясовано, що патріотизм займає особливе місце у загальному контексті культури молоді і виступає духовною складовою особистості.

На питання, де ж відзнайти те, що піднімає людину над сірою буденністю, що робить її людиною, патріотом, Василь Симоненко, наприклад, радив своїм сучасникам і нащадкам: «В океані рідного народу відкривай духовні береги».

Але «духовні береги», що складають Україну, дуже різні. Регіони України відрізняються в природному, економічному, соціальному та культурному відношеннях. І це не випадковість. Це результат багатовікової історії, адже різні її землі входили до складу різних державних утворень. Внаслідок дії всієї сукупності факторів масова свідомість мешканців України теж має регіональну специфіку. А це у свою чергу відбивається на формуванні ціннісних орієнтацій, формуванні почуття патріотизму та підборі специфічних форм і змісту патріотичного виховання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор

Донбас, як й інші регіони України, має свої етнокультурні та культурно-художні особливості. Етнокультурну специфіку Донбасу розглядали М. Антоненко, В. Галич, Г. Губенко, І. Кононов, В. Курило, Г. Куромія, В. Рябих, Л. Терських, Ю. Фесенко та ін.; народні художні традиції цього регіону досліджували В. Башкіна, П. Будівський, Т. Віхрова, В. Гайовий, К. Зиновієв, О. Іонов, І. Манжура, М. Олійник, В. Оліфіренко, В. Подов, Ф. Пустова, В. Сабельніков, М. Семенова, М. Тарасенко, І. Яхно, О. Яхно та ін.

У процесі виховання почуття патріотизму учнів слід враховувати етнічні особливості Донбасу, його різнобарвні народні художні традиції (фольклор, декоративно-ужиткове мистецтво, художні промисли і ремесла народу), які в умовах Донбасу мають як національні, так і полікультурні риси, і потребують особливої уваги з метою їх збереження, відродження й примноження. Але спеціально проблема використання виховного потенціалу культурно-художніх традицій Донбасу в педагогічній науці не розглядалася.

Формулювання цілей статті (постановка завдання)

Отже, завданнями статті є визначення етнічної самоідентифікації мешканців Донбасу; аналіз проблеми етнічної самоідентифікації сучасної молоді; спроба визначити зв'язок між самоідентифікацією молоді і особливостями їх патріотизму; з'ясувати можливість використання цього зв'язку у патріотичному вихованні молоді.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих результатів

Наукові дослідження доводять, що на формування ціннісних якостей і почуття патріотизму впливає усвідомлення своєї ідентичності.

Візьмемо для прикладу Донецьку область – одну з найбільших областей України (її площа – 29,5 км², населення понад 5,3 мільйона осіб, з них: 50,7% – українці, 43,6% – росіяни). 91% загальної кількості населення живе в містах, що вирости переважно в процесі індустріалізації протягом останньої з четвертиною сотні років. Найстаріші міста: Бахмут (Артемівськ), Маріуполь і Слов'янськ. Корені Маріуполя сягають у козацьку, навіть у княжу добу; Бахмута, Горлівки, Донецька, Дружківки, Селидового й Макіївських виселків Ясинівки й Землянки – у часи козацької вольниці.

Крім козацького спадку Донбас вирізняється індустріальним розвитком та відповідними життям і відносинами.

Про тяжку, навіть трагічну долю шахтаря писав у своїх віршах Микола Чернявський. На традиційні ознаки Донбасу – шахти, заводи, тяжку працю шахтаря, робітника вказував Володимир Сосюра.

Обидва сини землі Донецької – Микола Чернявський та Володимир Сосюра – та їх вірші – це прекрасний матеріал для поетичних гостинних, вечорів та інших виховних заходів.

Донбас визначається вченими як етнотериторіальна та етнокультурна спільнота в складі України. Як підкреслює американський історик японського походження Гіроакі Куромія, корені привабливої сили Донбасу полягають у надзвичайно незалежному мисленні вільного степу.

У своєму есе учений зосереджується на Донбасі як на українсько-російському суміжному регіоні і розглядає питання, яким чином Донбас зберігав свою особливу регіональну ідентичність, яка не може бути легко підпорядкована національним ідентичностям – українській чи російській. Вчений підкреслює, що «національна ідентичність», так само, як і будь-яка інша, не є абсолютною (2, с.541). Але він також зазначає, що у сучасному світі від «національного» нікуди не сховаєшся. «Однак, ситуація з Донбасом демонструє концептуальну небезпеку надмірного зосередження на нації та або класі за рахунок усіх інших ідентичностей» (2, с.542).

Ще одна, на наш погляд, важлива риса Донбасу, на якій наголошує Гіроакі Куромія – це відсутність націоналізму. «Щодо Донбасу, то тут, навіть коли імперія впала і націоналістичні почуття вибухнули на всіх її колишніх теренах (як це також було у 1917 р. і кількох наступних роках), – наприкінці

80-х і початку 90-х років Донбас був майже нечутливим до будь-яких проявів націоналізму» (2, с.544).

Щодо питання патріотизму, Гіроакі Куромія підкреслює його складність, адже патріотизм, як і націоналізм, завжди демонструє «емоційну» і не обов'язково «раціональну» прив'язаність до якоїсь країни.

Досвід формування територіальної спільноти Донбасу дуже багато дає для розуміння народів, які в ньому брали участь. У заселенні нашого краю з самого початку брали участь як українці, так і росіяни. Специфіка формування нашого краю полягала в тому, що він складався як українська земля в межах Російської імперії.

Ми розглядаємо етнічні особливості Донбаського регіону і відповідно до цього пропонуємо будівництво патріотичного виховання старшокласників через фольклор Донбасу, що відбиває двомовний культурний простір (руських і українців), а також через традиційне декоративно-ужиткове мистецтво, художні промисли і ремесла народу, які в умовах Донбасу мають як національні риси, так і полікультурні. Крім того, вони потребують особливої уваги з метою їх збереження, відродження й примноження.

Характеризуючись українсько-російським культурним синтезом, етнотериторіальна спільність Донбасу має серйозну мовну асиметрію, що зумовлена перевагою російської мови.

Взаємодія між українцями та росіянами в нашій місцевості вже в другій половині XIX ст. почала породжувати синтетичні явища в культурі. Надійним індикатором, який дозволяє їх зафіксувати, є поява власної фольклорної традиції у Донбасі (1, с.3).

Філолог, професор Ю.П.Фесенко підкреслює: «Фольклор на Луганщині необхідно сприймати як особливе культурне утворення» (3, с. 17). Вчений зафіксував побутування на Луганщині деяких народних пісень як в українському, так і в російськомовному варіантах (6, с. 22.). Цікавим видається й наступний висновок вченого: «Репертуар народно-поетичної творчості, який ствердився на Луганщині, при всій його внутрішній рухливості мало піддається зовнішнім впливам. Він майже несприйнятливий й до привізного (західного) українського фольклору, і до пісень з російської глибинки» (3, с. 30).

В тих місцях, де жило сільське неслов'янське населення, таких синтетичних форм культурного життя не виникало. Навпаки, тривалий час зберігалася етнічна сегрегація.

Крім того, незважаючи на те, що в попередні роки землями Донбасу прокотилися страшні хвилі вогню, суспільні потрясіння не похитнули етнічну структуру нашого регіону. Продовжували діяти структурні закономірності, які були помітні вже в кінці XIX ст. Вони сприяли збільшенню російського населення, розповсюдженню російської мови і збереженню відмінностей між переважно російськомовним містом та переважно україномовним селом. Але помітно й інше: між українцями та росіянами немає сегрегації за способом життя, адже українців у місті майже стільки, як і росіян.

Аналізуючи результати переписів у нашому краї, слід пам'ятати, що для значних мас східнослов'янського населення проблема етнічної самоідентифікації становила певну проблему. Вона полягала в тому, що респондентам важко було однозначно віднести себе або до українців, або до росіян. У яскравій художній формі цю проблему відобразив В.М.Сосюра в автобіографічному романі «Третя рота» (5). Поет пише про свої вагання при етнічній самоідентифікації. Він належав до тих, хто зробив однозначний вибір на користь українськості. Але в кінці XIX ст. та в перші десятиліття XX ст. в нашому краї мабуть було багато людей, які задовольнялися тим, що ідентифікували себе з «перевертнями». Л.Н.Чижикова писала: «Ми не росіяни і не українці, ми – перевертні», – нерідко можна почути ще і в наш час від місцевих жителів старшого покоління» (7, с. 49). Пізніше такої ідентифікації фактично вже не стало, а за часів СРСР у кожного в паспорті мусила бути позначена лише одна національність.

Проте при всіх колізіях самовизначення особистостей змішаного походження історичний досвід Донбасу пом'якшував ці пошуки. Отже, в Донбасі проблему породжувало не поєднання, а розділення по лінії «українське – російське».

Таким чином, розповсюдження у Донбасі російської мови в поєднанні з українською побутовою культурою – результат внутрішніх закономірностей нашої етнотериторіальної спільноти.

Визначення етнічної самоідентифікації старшокласників та студентів під час констатуючого експерименту дало такі результати: 50% опитаних визнали себе українцями, 38% – росіянами, 5% назвали інші національності (азербайджанці, вірмени, молдаване, аварці, афганці). Частина молоді зазнавала труднощів з визначенням своєї національності (7%), деякі з них назвали навіть російсько-українську національність, визначаючи таким

чином населення Донбасу як особливу спільноту людей. Пов'язано це з тим, що, крім громадянства, національність у паспорті тепер не визначається.

На питання, яку мову ви вважаєте рідною, більшість (81%) респондентів назвали російську, 8% – українську (серед яких 2% підкреслили, що, вважаючи українську рідною мовою, розмовляють російською), 9% визнали рідними і українську, і російську мови, та десь 0,5% – російську і вірменську. Біля 2% склали ті, які визнали рідною особливу мову – російсько-українську, «суржик».

Отже, як бачимо, більшість опитаних, ідентифікуючи себе з українською національністю, разом з тим рідною визнають російську мову. Це одна з важливих характеристик, що відрізняє Донбас, наприклад, від західних областей України.

Відсутність сьогодні видання, яке б відбивало та акумулювало в собі і традиційну, і сучасну культуру Донбасу, приводить до того, що і громадськість, і сучасна молодь мало що знають про культурні особливості Донбасу, його культурно-художні традиції тощо.

Серед патріотичних заходів, що проводяться у школі, старшокласники і студенти згадали заходи до Дня пам'яті загиблих у Афганістані (9%), до Дня визволення Луганська (8%); до Дня Перемоги, пам'яті загиблих, зустрічі з ветеранами Великої Вітчизняної війни (3%); «Звони Чернобыля» (3%), до Дня міста (2%); воєнно-спортивні змагання, гру «Зарниця» (3%), мітинги, конференції на патріотичну тематику (3%), класні часи, присвячені голодомору, незалежності України (4%), українські вечори, вечори, присвячені українським письменникам, вченим тощо (4%).

Як бачимо, старшокласники та студенти наголосили на героїчній та національній складовій патріотизму. Тому ми поставили перед ними ще ряд запитань.

На запитання про заходи, присвячені культурі, народній творчості, традиціям, мистецтву Донбаса, що запам'яталися зі школи, на перше місце (34%) опитані поставили екскурсії у різні музеї (краєзнавчі, історичні, художні), екскурсії по містах бойової слави, в тому числі поїздки у інші міста. Екскурсії до пам'ятників історії та культури, архітектурних пам'ятників, зокрема соборів (серед названих Святогорський монастир, Свято-Володимирський кафедральний собор) відзначили 13% респондентів.

Вечори, присвячені життю та творчості місцевих поетів та письменників, зустрічі з поетами Луганщини склали теж 13%. По 10%

отримали заходи «Луганск – живая история» (представлення проектів) та літературна вітальня

«И душой, и в мыслях в Отчем крае, сторона Луганская моя» (школа 14, вчителька Кудрявцева О. В). Відвідування театрів та філармоній відзначили 5% опитаних. 4% назвали заходи, присвячені культурі, історії рідного краю, життю відомих співвітчизників; 2% – народній творчості, вишивці; 3% назвали заходи, проведені в «Українській світлиці», «Світлиці», у шкільному музеї.

У плані нашого дослідження цікавим було дізнатися, що вважають старшокласники і студенти про те, чи сприяють такі заходи формуванню у них патріотичних почуттів. «Так, сприяють» – відповіли 73% опитаної молоді. «Ні, не сприяють» – 12%. «Сприяють частково» – 4%. Відповіли, що не знають, або зовсім не відповіли 11% опитаних.

Отже, приходимо до висновків, що сучасні школи включені у культуротворний процес виховання старшокласників, та наповнення виховного процесу у позакласній діяльності культурно-художніми традиціями потребує розширення, систематизації та наповнення новим змістом і формами.

У сучасній системі патріотичного виховання значне місце відводиться вивченню народних звичаїв, традицій, які з раннього віку впливають на духовне становлення особистості, і є одним із чинників, що змінює атмосферу життя сучасного суспільства і сприяє збереженню традицій. Особливого значення в питанні патріотичного виховання, на нашу думку, відіграє фольклор, народне мистецтво, народна побутова культура як важлива складова художньої культури, в яких відбиті риси народу, його світосприйняття, національний характер, естетичні й етичні ідеали, історія, філософія, педагогіка – тобто народний досвід, народний виховний потенціал.

Так, наприклад, під час історико-культурного заходу (за сторінками книги Г. Половинка) старшокласники дізнаються, що «половці вперше назвали нашу землю Україною. Коли ця споконвічна слов'янська земля стала для них новою Батьківщиною, то вони нарекли її саме «Україною», де «кра» перекладається з тюркської як «степ», а «їна» – «область», тобто «Степова область» (4, с.110).

Учні пізнають, що ознака нашої малої Батьківщини – це взаємопроникнення культур, з чого також складаються й культурно-побутові, й культурно-художні традиції.

Східні середньовічні джерела називають половців «жовтою ордою». До речі, київські русичі називали їх саме «половцями» від слова «половий», тобто «темно-жовтий». Самі ж себе вони називали «куманами», «кумами». Звідси – назва плоского круглого глечика з отвором посередині – «куманець». Цікавим є припущення Г. Половинка, що «може й слова «кум», «кума» теж пішли від них. Адже часто-густо приймали половці християнство. Родичалися, тобто кумалися із слов'яними...». Цікаво також дізнатися, що тотемом половців був лебідь (по-їхньому «кум»). Образ цього граціозного птаха можна зустріти на українських вишиванках. Отже, половці мали свої символи. Поклонялися вони Вічно Блакитному Небу. А ось і несподіваний зв'язок з українською символікою – жовто-блакитний колір. (Чи не цікаво це буде дізнатися старшокласникам? При умові активного використання цього матеріалу у виховній роботі з учнями).

Під час викладення цього матеріалу старшокласникам пропонується поглянути на виставку, на якій знайшли своє місце куманець, рушник, сорочка-вишиванка (учні узнають експонати зі шкільної «Світлиці»).

Не менш цікавим для старшокласників є матеріал, що продовжує вечір.

Йшли половці курінями (так у них називалися роди). А курені ділилися на коші (тобто сімейства). (І тут вслід за істориком проводиться аналогія між козацькими курінями і Запорізьким Кошем). Коші – сімейства. Кошші, кощці – члени сімейства, «кощівники», або «кочівники» – кінні воїни.

І сенсаційне припущення, що «ко-заки» («ко» – тюркською «небо», «зак» – «захищати») – це «захисники неба». Корінь слова «коз» (вільна людина) став зрозумілим і злободенним, оскільки в степу, починаючи з кінця 12 ст. виникли військові об'єднання із слов'ян і половців, сформовані не за родовою чи етнічною ознакою, а з вільних людей, тобто козаків (с.111).

Учні дізнаються й про зворотній зв'язок.

Є приклади й інші, коли культура українська мала вплив і інтерес у половців. Згадаймо наші слов'янські вишиванки з двоколірним візерунком. Як сказав про них поет: «червоне – то любов, а чорне – то журба». Свого часу половці так захопилися ними, так вони їм припали до душі, що не тільки хани і знать, а й простий половецький люд, чоловіки і жінки стали їх постійно носити. Завдяки все тим же половцям українські вишиванки потрапили аж до середньовічної Італії і довгий час мали там великий попит.

Найяскравішим і найбільш виразним пам'ятником половецькому народові Половинко називає кам'яні статуї, що, як він зазначає, помилково названі вже за наших часів «скіфськими бабами». «Найбільша частина їх знайдена саме на Донбасі. Зокрема, на Луганщині їх виявлено майже сотню скульптур. 65 з них зібрано з різних районів і розташовано в парку-музеї при Луганському педуніверситеті (учні згадують екскурсію до музею під відкритим небом).

За половецьких часів, тобто в 11-13 століттях, територія Донбасу була, так би мовити, велетенською майстернею під відкритим небом, де виготовлялося багато статуй. І зараз багато заготовок з піщаника знайдено біля міст Лисичанськ, Краснодон, Антрацит, Лутугіне, біля селищ Изварине, під селом Провалля та в інших місцях» (4, с.111).

Матеріал, використаний у виховній роботі, підвищує не тільки зацікавленість старшокласників історією та культурою краю, але ж і відповідно виховує – з'являються почуття піднесеної гордості за свій народ, за свою Батьківщину, за себе, за всіх разом, за свої коріння, за свою різність і водночас спорідненість.

Слід відзначити, що особливості заселення й засвоєння східноукраїнських земель позитивно відбилися на формуванні міжнаціональних стосунків у регіоні. На першому плані для жителів Донбасу стоїть не етнічна, а соціальна самоідентифікація, як то ми зазначали вище.

Приходимо до висновків, що в Донбасі склалася етнотериторіальна та етнокультурна спільнота, що відбиває російсько-українські відносини, а «всі інші етнічні групи мають справу з цією реальністю і змушені тим чи іншим чином адаптуватись до неї» (1).

Розповсюдження на Донбасі російської мови в поєднанні з українською побутовою культурою – результат внутрішніх закономірностей нашої етнотериторіальної спільноти. На Донбасі склалася синтетичні явища в культурі, що відбивають двомовний простір.

Істориками засвідчено той факт, що на Донбасі дуже швидко з'являлися змішані шлюби, переймалися звичаї та традиції, особливості побуту, а у його поселенців виховувався особливий характер, для якого притаманні такі риси, як мужність і незалежність, працелюбність і товариська взаємоповага і взаємодопомога, співдружність руських та українців.

Крім того, визначаємо, що люди, які населяють Донбас, хоча і є громадянами України, вони в той же час мають інтернаціональні риси, вони

увібрали в себе риси тих, хто за умов заселення і освоєння нашого регіону, так чи інакше перебував тут, хто вступав у різні відносини – торгівельні, сімейні, побутові, дружні, воїнські. Отже, і почуття патріотизму тут особливе, воно більш толерантне, позбавлене рис націоналізму, ідентифікується із землею, де народився і виріс, із землею, що належить до складу України і яка є Батьківщиною, зі своєю історією й культурою, зі своїм особистим поглядом на життя і, взагалі, більш широким почуттям патріотизму, більш людяним.

Обумовлюється це географічними та історичними чинниками, що створили і своєрідність мислення Донбасу, і своєрідність культурно-художніх традицій. А отже, це благодатні умови для виховання патріотизму учнів на тих основах, що закладені життям Донбасу; патріотизму, що сприяє не роз'єднанню, а об'єднанню, співдружності і культурі міжнародних відносин.

В останні роки на Донбасі найбільш популярними стали літературне та мистецтвознавче краєзнавство. У школах вже діють літературні музеї, в яких збираються і систематизуються матеріали про творчість письменників-земляків. Широкого розмаху набирає народознавство, яке досліджує мистецтвознавчі досягнення краю (вишивка, одяг, житлобудівництво, обряди, звичаї та ін.). Створюються й розповсюджуються у школах Донбасу народознавчі музеї або народознавчі куточки, «Світлиці». Завжди були і є люди, які добре знають навколишню місцевість, природу, зберігають фольклор, традиції, поєднують минуле і сучасне життя. Свої знання усно або в різних документах вони передають наступним поколінням. Зібраний ними матеріал та різноманітні дослідження є неоціненним джерелом пізнання рідного краю і виховання патріотизму.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку

Беручи до уваги дані висновки та все вище викладене, нове наповнення змісту патріотичного виховання ми вбачаємо цілесобразним зробити через культурно-художні традиції Донбасу. З одного боку, це необхідно з ціллю відродження художніх традицій. З другого – це розуміння того, що немає Батьківщини-держави без Батьківщини-колиски, Батьківщини-неньки, того місця, де народився і виріс, з його минулим і сучасним. Навчившись поважати та берегти місцеві святині, місцеві народні традиції, зберігаючи культуру регіону, його народу, ми навчимося шанувати та цінити Україну, робити все, щоб вона перетворилася в міцну і незалежну

державу, з визнанням цінності культурно-історичного досвіду всіх її регіонів та прагненням до історичного компромісу Сходу і Заходу, діалогу їх культур.

Цей підхід ми розуміємо, як шлях до порозуміння в тих місцях, що є роз'єднуючими, та можливого формування єдиних і об'єднуючих почуттів поваги до свого народу, піднесеної гордості за свою державу, патріотизму.

Отже, перш ніж формувати у школярів любов до вітчизни-держави, слід виховувати у них знання про рідний край і почуття прихильності до тих місць, де вони народились і вирости та з якими у них пов'язані яскраві емоційні хвилювання. Якраз це мав на увазі Л.М. Толстой, коли зтверджував: «Без своєї Ясної Поляни я важко можу собі представити Росію та моє відношення до неї» (8).

Таким чином, як можливий шлях подолання деструктивної ситуації, ми пропонуємо замість неприйняття культур різних регіонів детальне вивчення своєї історії, культури, обережно, через культурні заходи (круглі столи, телемости, організовані екскурсії одне до одного, спільні концерти художньої самодіяльності школярів, спільні вікторини, ярмарки, виставки творів дитячої творчості, народних умільців тощо) презентації її протилежному регіонові. При такому підході, можливо, ми зрозуміємо й ідеологічну різнонаправленість один одного, почнемо враховувати історико-культурні здобутки всіх її регіонів, навчимося поважати цю різність в нас та знайдемо більше спільного, спорідненого, почнемо розуміти нашу спільність у вирішенні завдань, що стоять на даному етапі розвитку держави і людства. Тільки порозуміння, толерантність у відносинах, культуротворчий характер цих відносин здатні привести нас до єдності у всіх питаннях, у тому числі у питанні патріотичного виховання сучасної молоді.

Література

1. Кононов І.Ф. Етнос. Цінності. Комунікація (Донбас в етнокультурних координатах України). – Луганськ: Альма-матер, 2000. – 493 с.
2. Куромія Г. Донбас поміж Україною та Росією: позанаціональна ідентичність? // Глобалізація. Регіоналізація. Регіональна політика. Хрестоматія з сучасної зарубіжної соціології регіонів. – Луганськ: Альма-матер – Знання, 2002. – С. 541–554.
3. Подов В.И. У истоков Донбасса: Исторический очерк. – Луганск, 1999.
4. Половинко Г. Дике Поле – козацьке поле. – Луганськ, 2002. – 160 с.
5. Сосюра В.М. Третя рота. Роман. – К.: Радянський письменник, 1988

6. Фесенко Ю.П. О бытовании и собирании фольклора на Луганщине. – Луганск, 1993. – С. 22.
7. Чижикова А.Н. Русско-украинское пограничье: история и судьбы традиционно-бытовой культуры. – М.: Наука, 1988.
8. Ясная Поляна и вокруг нее // Лит. газета. 1987. 11 марта.

В статье рассматриваются вопросы этнической самоидентификации жителей, современной молодежи Донбасса, осуществлена попытка определения связи между самоидентификацией молодежи и особенностями их патриотизма, выяснения возможностей использования этой связи в патриотическом воспитании молодежи.

Рашидова С.С. – кандидат педагогических наук, доцент кафедры педагогики Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Луганськ)

Рецизент – доктор педагогических наук, профессор Борисов В.В.

ДУХОВНО-МОРАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ НА ОСНОВІ РЕЛІГІЙНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ЕЛІТНИХ ШКОЛАХ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ

О.О. Смирнова

У статті розглянуто особливості виховання молоді в елітних школах Великої Британії на прикладі школи Ітона. Напрямок духовно-морального виховання з орієнтацією на особистість є головною метою виховання у школах з багатовіковою історією та всесвітнього визнання та може бути прикладом для створення умов реалізації Національної доктрини розвитку освіти.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями

Сьогодні напрям духовно-морального виховання з орієнтацією на особистість як головну цінність виховання, на визнання унікальності, своєрідності кожної дитини, її духовного, внутрішнього світу,